
МАГІСТЕРІУМ

УДК 811.111'36'25

I.В. Кіргєєва

ЕМФАТИЧНА ІНВЕРСІЯ В АСПЕКТІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ

У статті розглянуто поняття емфатичної інверсії, питання тема-рематичного членування речення з погляду емфатичного виділення. Запропоновано способи відтворення емфатичної інверсії в перекладі.

Ключові слова: інверсія, емфаза, емфатична інверсія, тема-рематичне членування.

Інверсія вивчається давно й успішно. Проблеми інвертованих речень досліджували такі вчені, як: О.І. Смирницький, І.Р. Гальперін, Ю.М. Скребнєв та ін. Виразальні можливості інверсії та її стилістичну роль розглядали багато науковців [3; 13; 14; 16; 19; 20 та ін.]. Однак питання відтворення емфатичної інверсії українською мовою в перекладознавстві висвітлено недостатньо.

Актуальність обраної теми зумовлена складністю й недостатністю вивчення деяких аспектів цього питання. Вивчення засобів відтворення емфатичної інверсії у перекладі є важливим як для теорії, так і для практики художнього перекладу загалом, оскільки недостатнє врахування прийомів і засобів вираження емфатичності в оригіналі часто призводить до неадекватного перекладу та спотворення задуму автора. Отже, **метою статті** є дослідження способів відтворення емфатичної інверсії в перекладі. Досягнення мети передбачає вирішення таких завдань: розглянути поняття інверсії, охарактеризувати поняття теми й реми з погляду емфатичного виділення та виявити особливості відтворення емфатичної інверсії в перекладі. Об'єктом дослідження є речення з емфатичною інверсією, предметом – способи відтворення емфатичної інверсії в перекладі.

Поняття інверсії розглядають у вузькому та у широкому значеннях. У вузькому значенні інвертований порядок слів, або інверсія – це порядок слів, при якому підмет знаходиться після присудка. На думку О.І. Смирницького, прямий та зворотний порядок слів визначається взаємним розташуванням підмета і присудка [7, с. 62].

У широкому значенні термін “інверсія” означає винесення будь-якого компонента речення в незвичну для нього позицію з метою емфатичного виділення цього компонента [9, с. 81].

Існує граматична та емфатична інверсія. Граматична інверсія використовується не для вираження якихось додаткових смислових або стилістичних нюансів, а насамперед тому, що інвертований порядок слів є єдиним можливим варіантом для певної граматичної конструкції. У випадку граматичної інверсії порядок слів підпорядковується правилам синтаксису.

Емфатична інверсія – це порушення усталеної послідовності членів речення, внаслідок якого певний елемент виділяється й набуває конотації емоційності або експресивності. Таким чином порядок слів стає засобом вираження емфазы і набуває стилістичної функції [8, с. 266].

Під емфазою в лінгвістиці прийнято розуміти виділення якого-небудь елемента висловлювання. Вона характерна для емоційно забарвленої мови, як усної, так і письмової, і вживається в ораторському, художньому, публіцистичному стилях. Значна частка експресії, емоційності, якими характеризується діалогічне або полілогічне мовлення персонажів художнього твору, великою мірою створюється різними емфатичними засобами: граматичними, лексичними та графічними, а іноді тими та іншими разом [11, с. 84]. У мовознавчому словнику за редакцією Д.І. Ганича емфаза визначається як напруженість мови, посилення її емоційної виразності, виділення якогось елемента за допомогою інтонації, повторення, звертань, запитань тощо [4, с. 236]. У сучасному тлумачному словнику зазначено, що емфаза – це емоційно-експресивне виділення частини висловлювання засобами інтонації, повторення, порядку слів та ін. [17]. Емфатичні конструкції можуть як підкреслювати окремі члени речення, так і надавати емоційного забарвлення реченню в цілому.

Актуальне членування речення досліджується з різних теоретичних позицій. Концепція про синтаксичну природу актуально-

го членування речення допускає його отождолення із синтаксичними категоріями через вираження теми і реми за допомогою граматичних засобів мови (але іноді – тільки контексту). Тема визначається як вихідна частина речення, одне з двох основних понять актуального членування речення, при якому речення ділиться в мові за змістом на вихідну частину – дане і те, що говорить про неї, – нове. В.В. Гуревич зазначає, що рема несе на собі логічний наголос і повідомляє якусь нову інформацію, тоді як тема містить “стару”, вже відому інформацію [5, с. 54].

В українській мові тема міститься частіше на початку висловлювання, а рема в кінці фрази. При зміні цього порядку наголос фрази зміщується і в посиленій формі падає на рему.

Для акцентування реми, крім логічного наголосу, можуть вживатися спеціальні емфатичні конструкції (It was John who sent me the postcard), введення допоміжного дієслова для акцентування присудка (John did send me a postcard), а також емфатична інверсія, яка необхідна в англійському реченні, коли ми ставимо член речення, який логічно акцентуємо, не на звичне для нього у звичних умовах місце в реченні (Only to me did John send a postcard) [5, с. 55]. Тема може виділятися за допомогою інтонації, наголосу (словесного, тактового, фразового, логічного, емфатичного) та особливої паузації.

В.Г. Адмоні вважає емоційну функцію порядку слів самостійною та вбачає її у створенні піднесеного емоційного змісту синтаксичних єдностей, що досягається, на його думку, “зміненою” формою початкового порядку слів [1, с. 76].

Актуальне членування речення не збігається з конструктивно-синтаксичним. Залежно від ситуації й контексту будь-який член речення може бути і темою, і ремою: Маша (тема) їла кашу (рема) і Кашу (тема) їла Маша (рема). Тим не менш, в актуально розчленованих двоскладних реченнях підмет зазвичай є темою, а присудок – ремою. Отже, прямий порядок актуального членування пов'язаний з логічно послідовним розгортанням думки мовця від даного, вихідного до невідомого, нового, найбільш важливого в повідомленні.

Тема при прямому порядку слів може бути оформлена за допомогою займенника I чи II особи, позначаючи мовця або його адресата. Я (тема) взяла (рема) в руки ліхтар [15, с. 119].

Зворотний порядок “рема – тема” називається регресивним, емфатичним, хоча він не завжди пов'язаний з цілями емфазы [12, с. 40]. Положення реми на початку або в кінці речення може бути зумовлено: необхідністю її позиційної контактності зі співвід-

несеним членом попереднього речення; розчленуванням поширеної реми; ритмом; бажанням мовця швидше висловити головне. У цьому випадку рема розпізнається по контексту – шляхом віднімання від складу речення надлишкової самоочевидної теми, яка зазвичай опускається чи відсувається в кінець: “Питання хочу вам поставити. Як він вам здався? Старий він вже” [15, с. 156].

Приклад емфазы на ремі: “СОТНЮ я за неї віддала!”. Емфаза на темі: “Таку величезну котлету мені ні за що не з’їсти!”. Емфаза в питанні: “У тебе вже є СИН?!”

Т. Левицька й А. Фітерман, вивчаючи різні засоби вираження емфазы в англійській мові, зауважують, що до емфатичних конструкцій належать конструкції з конденсованими відносними словами (відносним займенником what у підрядних або додаткових реченнях) [10, с. 36].

Починаючись з what, відносні підрядні речення слугують цілям емфатичного виділення і тема-рематичного членування. Існує особлива тематична структура, в якій два і більше елементів підрядного експліцитно об’єднані, утворюючи єдиний компонент тематичної структури, що зазвичай функціонує як тема, але іноді і як рема. Це типовий приклад тематичного відносного підрядного, який є різновидом ідентифікуючих підрядних. У тематичному відносному підрядному всі елементи утворюють два компоненти, потім ці два компоненти з’єднуються відносинами ідентифікації, що є в принципі різновидом знака рівності. Наприклад: What the Duke gave to my aunt (тема), was a teapot (рема) або What he gave (тема), was a teapot (рема). Структура тематичного відносного підрядного передбачає різні дистрибуції частин підрядного між темою і ремою, наприклад: What happened was that the duke gave my aunt that teapot, де тема – what happened – означає бажання розповісти про що-небудь, а інші складові належать до реми.

Таким чином, на думку М.А.К. Халлідея, відносні речення зі сполучником what мають функції виділення, що слугує для тема-рематичного поділу.

Деякі автори стверджують, що в літературі з англійської граматики не зазначається емфатичний характер синтаксичних утворень з what, але при перекладі його необхідно враховувати [10, с. 36].

Порядок слів будь-якої мови є ключовим питанням її синтаксису. Як не може бути речення без слів, так не може бути й речення без визначеного, притаманного саме цій мові словопорядку. Порядок слів визначається низкою чинників, але в першу чергу – будовою мови, її типологічними характеристиками, граматичними правилами та традиціями, функцією речення в тексті, а також

певною мірою (залежно від типології мови) – структурою актуального членування речення [23, с. 35]. Мона Бейкер вважає, що в мовах з відносно вільним порядком слів зв'язок між синтаксисом та комунікативною функцією досить слабкий, а в мовах з відносно фіксованим порядком слів, до яких належить і англійська мова, цей зв'язок навпаки досить міцний [24, с. 166].

Хоча в англійській мові розташування слів досить жорстке, все ж таки воно допускає певну рухомість, тому прямий порядок членів речення може бути змінений з метою виділення слова чи групи слів, для того, щоб привернути увагу читача або слухача. Зміна загальноприйнятого порядку слів свідчить про емоції мовця щодо висловленого ним, а отже, представляє емфазу.

У будь-якій мові є достатньо засобів для вираження емоцій. Пропущені через мислення людини ці засоби відразу ж актуалізуються [18, с. 10], стають посилено виразними. Це підтверджується тим, що різні емпатичні прийоми трапляються, як уже згадувалося вище, навіть у тих стилях мови, яким зазвичай не притаманна емоційність, наприклад, у науково-технічних та офіційно-ділових текстах. Але, зрозуміло, найвищу питому вагу емфаза має в художній літературі.

У художніх текстах розмовне мовлення представлено в діалогах, які не тільки озвучують злами сюжетних ліній, а й розкривають невиражені характеристики персонажів. Однак саме мовлення нерідко залишається імпліцитним, семантично-еліптичним. І тут перед перекладачем постає вибір – чи стати іншомовним розшифрувальником наміру автора, чи відтворити ту саму завуальованість ідей у цільовому тексті.

Взагалі переклад – це інструмент міжмовної регуляції, його метою є забезпечення можливості впливу на реципієнта, який належить до іншого лінгвокультурного суспільства. У зв'язку з цим адекватність перекладу визначається як відповідність перекладу оригіналу в регулятивному впливові на одержувача. Тому перекладачеві слід пам'ятати, що ті конструкції в мові оригіналу, які несуть емпатичне навантаження, в мові перекладу можуть мати слабкіше або навпаки сильніше емпатичне навантаження [25, с. 116]. Як зазначає Ю. Найда, переклад повинен справляти вплив, аналогічний оригіналові [27, с. 16]. З тим, що рівноцінність регулятивного впливу і є адекватність перекладу згодні й інші науковці [2, с. 35; 21, с. 153; 22, с. 153; 26, с. 193]. Розмовне мовлення діалогів наближається до мови спонтанної, нерідко генерованої під потужним тиском емоцій, що, у свою чергу, позначається на послідовності смислових сегментів повідомлення. Водночас логічно організова-

на граматична мова ніколи не буває повністю вільна від мови емоційної та обидві постійно впливають одна на одну [28, с. 136].

При перекладі українською мовою емпатичних речень з інверсією залежно від контексту зазвичай використовують лексичні (слова-посилювачі) або синтаксичні (зміна структури речення) засоби.

At the bottom of your search for holiness is a frantic desire for notoriety (Koval I. Pagan Saints. The Marinated Aristocrat, p. 44) – За твоїми пошуками доброти, під твоєю любов'ю до людства ховається шалене бажання – прославитись (Коваль І. Лев і левиця. Маринований аристократ, с. 45).

У цьому прикладі емпатичність оригіналу перестворено лексичним способом шляхом введення слова-посилювача.

Hardly could we hear our own voices for the noise of the trains (Pratchett T. Soul Music) – Через страшний гуркіт потягів ми ледве чули свої голоси (Рокова музика / пер. В. Дмитрика).

У цьому випадку перекладач вдається до трансформації – додає посилювач “страшний”, адекватно відтворюючи емпатичний потенціал першотвору.

Висновки. Інвертовані речення є одним з найактивніших репрезентантів експресивності на синтаксичному рівні. На відміну від української мови, інверсія членів речення та словосполучень в англійській мові є дуже виразним емпатичним засобом. Найчастіше емпатичну інверсію в перекладі передають лексичними засобами. Адаже переклавши інверсію дослівно, майже неможливо отримати таку саму виразність в перекладі, оскільки в українській мові вільніший порядок слів. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні засобів відтворення емпатичної інверсії у перекладі на матеріалі текстів різних жанрів.

Список використаної літератури

1. Адмони В.Г. Грамматический строй языка как система построения и общая теория грамматики / В.Г. Адмони. – Л. : Наука, 1988. – 240 с.
2. Білоус О.М. Теорія перекладу : курс лекцій : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / О.М. Білоус. – Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2002. – 116 с.
3. Будыкина В.Г. Инверсия в нарративе литературной сказки / В.Г. Будыкина. – Челябинск, 2004. – 173 с.
4. Ганич Д.І. Словник лінгвістичних термінів / Д.І. Ганич, І.С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.
5. Гуревич В.В. Теоретическая грамматика английского языка. Сравнительная типология английского и русского языков : учеб. пособ. / В.В. Гуревич. – М. : Флинта : Наука, 2003. – 168 с.

6. Єрмоленко С.Я. Стилiстичне значення порядку слiв / С.Я. Єрмоленко // Українська мова і література в школі. – 1972. – С. 29–38.
7. Иртенъева Н.Ф. Вопросы семантического синтаксиса английского языка : сб. науч. тр. / Н.Ф. Иртенъева. – Пятигорск : Изд-во ПГПИИЯ, 1979. – 165 с.
8. Каушанская В.Л. Грамматика английского языка / В.Л. Каушанская. – М. : Просвещение, 1973. – 320 с.
9. Кузнец М.Д. Стилистика английского языка / М.Д. Кузнец, Ю.М. Скребнев. – Москва : Просвещение, 1960. – 175 с.
10. Курс сучасної української літературної мови : у 2 т. / за ред. Л.А. Булаховського. – К. : Радянська школа, 1951. – Т. 1. – 519 с.
11. Левицкая Т.Р. О некоторых способах выражения эмфазы в английском языке / Т.Р. Левицкая, А.М. Фитерман // Тетради переводчика. – М. : Международные отношения, 1972. – Вып. 9. – С. 34–42.
12. Мисик І.Г. Прагматичний аспект репрезентації темпоральності / І.Г. Мисик // Наукові записки КУТЕП. Серія: Філософські науки. – Київ, 2011. – Вип. 11. – 354 с.
13. Пименова М.А. Стилистическая инверсия в сфере фразеологии современного английского языка / М.А. Пименова. – М., 1990. – 23 с.
14. Поліщук Л.Д. Інтродискурсивні можливості порядку слів у телевізійному мовленні [Електронний ресурс] / Л.Д. Поліщук. – Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua>.
15. Прозоров В.Г. Основы теории и практики перевода с английского языка на русский / В.Г. Прозоров. – М., 1999. – 221 с.
16. Сдобников В.В. Теория перевода : учеб. для студ. лингв. вузов и фак-тов иностр. яз. / В.В. Сдобников, О.В. Петрова. – М. : АСТ : Восток – Запад, 2006. – 448 с. – (Лингвистика и межкультурная коммуникация : золотая серия).
17. Современный толковый словарь изд. “Большая Советская энциклопедия” [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-encycl-term-65325.htm>.
18. Сучасна українська літературна мова : підруч. для студ. філол. спец. вузів / А.П. Грищенко, Л.І. Мацько, М.Я. Плющ та ін. ; за ред. А.П. Грищенко. – К. : Вища школа, 2002. – 439 с.
19. Тавасиева А.З. Инверсия подлежащего как синтаксическая фигура / А.З. Тавасиева. – М., 2002. – 164 с.
20. Толочко О.Я. Інверсія в оригінальному та перекладному дискурсі / О.Я. Толочко // Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання : наук. журнал. – Донецьк, 2009. – Т. 6. – № 1 (16). – С. 149–156.
21. Фесенко Т.А. Перевод: на гранях культуры и когниции / Т.А. Фесенко // Мова і культура. – 2003. – Вип. 6. – Т. 4. Міжкультурна комунікація. Теорія і практика перекладу. – С. 147–155.
22. Чередниченко О. Про мову і переклад / О. Чередниченко. – К. : Либідь, 2007. – 248 с.
23. Шаховский В.И. Эмотивный компонент значения и методы его описания : учеб. пособ. / В.И. Шаховский. – Волгоград, 1983. – 91 с.
24. Baker M. In other words: A coursebook on translation / M. Baker. – New York and London : Routledge, 1992. – 304 p.
25. Bassnett S. Translation studies / S. Bassnett. – NY : Routledge, 2002. – 176 p.
26. Neubert A. Pragmatic aspects of translation / A. Neubert. – Leipzig, 1965. – P. 185–202.
27. Nida E.A. Toward a Science of Translating / E.A. Nida. – Leiden : E.J. Brill, 1964. – 331 p.
28. Stankiewicz E. Problems of Emotive Language / E. Stankiewicz // Approaches to Semiotics. – The Hague, 1964. – P. 252–253.

Стаття надійшла до редакції 11.01.2013.

Киргеева И.В. Эмфатическая инверсия в аспекте проблемы перевода

В статье рассматривается понятие эмфатической инверсии, вопрос темарематического членения предложения с точки зрения эмфатического выделения. Предлагаются способы воспроизводства эмфатической инверсии в переводе.

Ключевые слова: инверсия, эмфаза, эмфатическая инверсия, тема-рематическое членение.

Kirgieieva I. Emphatic inversion in aspect of translation

This article explores a notion of emphatic inversion. It handles the theme-rheme division from the view point of emphatic singling out. The article describes the ways of reproduction of emphatic inversion in translation.

Key words: inversion, emphasis, emphatic inversion, theme-rheme division.